

Naturparkens geologi

Naturparken er præget af tunneldalene, som gennemskærer Nordsjælland. De har givet anledning til udpegning som naturpark og nationalt geologisk interesseområde. Det ses tydeligt af reliefkortet, hvordan tunnel- og smeltevandsdalene gennemskærer Nordsjælland på netop dette sted.

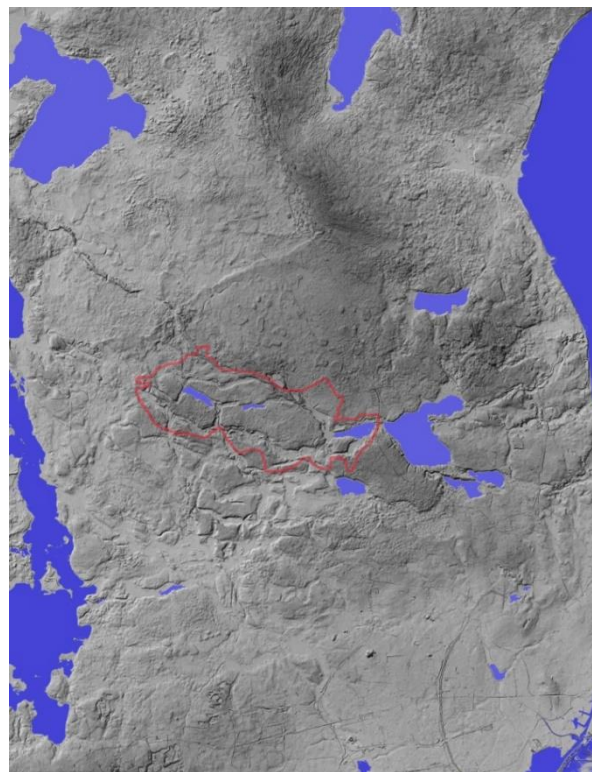
Naturparkens geologiske fortid er omdiskuteret blandt geologer, og teorierne har ændret sig gennem tiderne.

Denne populære gengivelse med tilføjede eksempler indledes med det forenklede billede, der stammer fra den udflugtsvejledning, som geologerne i Naturparkens arbejdsudvalg udarbejdede i 1947 (genoptrykt i 1977), da det giver en enkel forståelse for tilblivelsens grundlæggende elementer. Bagefter redegøres der for nogle af de senere teorier.

Morænen

”Morænefladerne og tunneldalene er opstået for 15.000 til 20.000 år siden. En vældig indlandsis havde bredt sig fra Skandinavien og dækket hele den Skandinaviske Halvø, Østersøen og Kattegat med tilgrænsede områder, herunder hele Danmark med undtagelse af det sydvestlige Jylland, der var isfrit. Bræen var adskilligt større end den, der i nutiden dækker Grønland og havde muligvis ligeledes en tykkelse på flere kilometer. Denne vældige bræ var imidlertid på det tidspunkt, da landskabet ved Farum blev udformet, allerede ved at smelte bort. Det meste af Danmark var dengang befriet for isen; kun Sjællands sydøstlige halvdel var endnu dækket af bræen, der gennem Østersøen og det sydlige Øresunds lavninger langsomt gled frem, først mod syd, senere mod nordvest. Isranden har en tid ligget vest for Slangerup.

Isen var ikke ren, men fyldt med sten, grus, sand og ler, der, efterhånden som den smeltede, blev aflejret. Men isen har dog stadig været i bevægelse og har glattet, hvad der lå under den. Et sådant jævnt terræn kaldes en moræneflade. Ved en moræne forstår man alt det materiale, som gletsjeren har aflejret. Store og små sten, grus, sand og ler ligger her blandet mellem hinanden og viser ingen

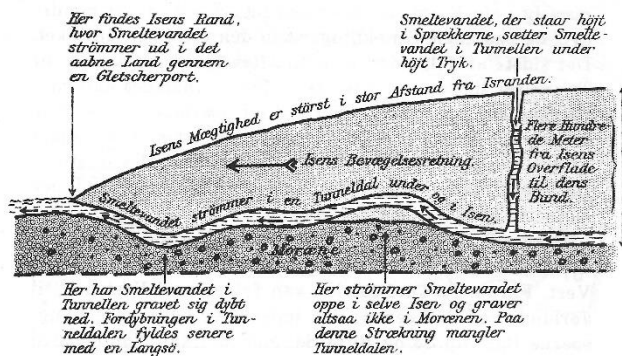
Figur 1. Reliefkort for Nordsjælland med Naturparken markeret.

sortering eller lagdeling. Hvis der blot er så meget ler, at det udgør 1/6 eller 1/5 af hele blandingen, er morænen fast sammenhængende og hård i tør tilstand og kan i våd tilstand æltes som en dej. Den kaldes da trods det ringe lerindhold for moræneler. Hvis mindre end 1/6 af blandingen er ler, falder det i tør tilstand fra hinanden og kaldes morænesand.”

Tunneldalene

”Hvis vi skal forstå tunneldalenes tilblivelse, må vi være klar over, at gletsjerisen var gennemstrøet af sprækker. Nogle steder nåede disse sprækker måske fra isens overflade helt ned til bunden flere hundrede meter nede. I sprækkerne har der navnlig om sommeren samlet sig vand, men det meste af smeltevandet samlede sig ved bunden af gletsjeren og strømmede udad mod isranden, hvor det væltede ud i det åbne land gennem en gletsjerport. Inde under isen har det været under stærkt tryk fra det smeltevand, der stod helt op i sprækkerne. Derfor har det med stor kraft kunnet strømme både ned ad bakke og opad bakke, indesluttet som

det var mellem isen og dens underlag, ligesom i vandløbene. Nogle steder har smeltevandet løbet i

Figur 2. Principskitse for tunneldal (Turvejledning I, 1947)

en tunnel i selve isen, andre steder har det gravet sig dybt ned i morænen. Derfor er en tunneldal meget uregelmæssig i sin form; snart er den meget dyb, og på nogle strækninger kan den være helt udvisket. Det sidste er tilfældet, hvor smeltevandet har dannet sit tunnelrør helt oppe i isen, for der har det naturligvis ikke kunnet grave nogen dal i underlaget. Af samme grund er bredden af en tunneldal snart stor, og snart er den ganske ringe. Da isen smeltede, blev de dybeste, langstrakte huller i tunneldalen fyldt med vand, der dannede søer, de såkaldte "langsøer". [Farum Sø, Bastrup Sø og Buresø]

Åsene

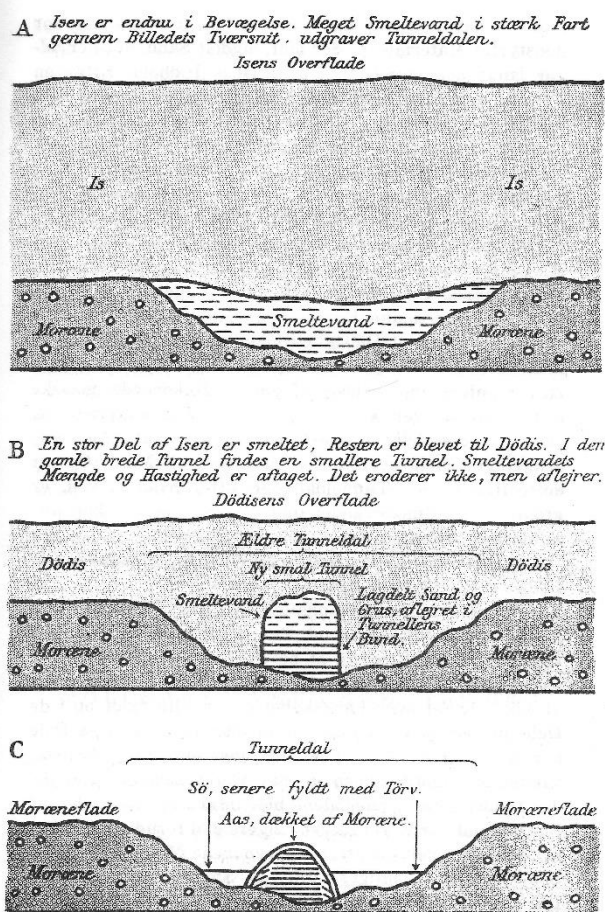
"Først har en smeltevandsflod i en bred tunnel under isen gravet tunneldalen ud. På et senere tidspunkt har isen mistet sin evne til at bevæge sig, meget af den er smeltet bort, og resten har, fyldt med moræne, som "dødis", hvilet over landskabet og navnlig fyldt op i de dale, der forud var dannet af smeltevandet. I disse dale har der stadig været tunneller, gennem hvilke smeltevandet strømmede, men de har været smallere, end de, der fandtes, da tunneldalene blev udgravet – mængden af smeltevand har været ringere end forud, og smeltevandet har indeholdt store, opslemmede mængder af ler, sand og sten. Tidligere gravede smeltevandet en bred dal ud – da både vandmængden og farten blev mindre, var det ikke i stand til at transportere så meget materiale, men måtte aflejre det i den smalle tunnels bund." [Ses ved Farum Sø, Lang-åsen og Uggeløse Skov]

Tilgroningen

"Efterhånden som isen smeltede, dukkede åsen frem, og tunneldalen med alle dens huller kom for dagens lys. ... Tunneldalen, der omgiver åsen, var i begyndelsen meget ujævn med mange små søer. Efterhånden groede søerne til med plantevækst – de blev til moser med jævn overflade."

En dynamisk udvikling

Så vidt arbejdsudvalgets traditionelle beskrivelse i 1947. Bl.a. geologerne Arne V. Nielsen og Nick Svendsen har siden i henholdsvis "Naturparken mellem Farum og Slangerup" fra 1967 og "Geologisk Nyt" / "FuresøHistorien" fra 2012 modificeret dette forenklede billede.

Figur 3. Åsdannelse (Turvejledning I, 1947). Åsen kan også dannes i en sprække i isen.

Nick Svendsen nævner 6 istider og skriver om istiden: "Landskabet i Danmark blev dannet under sidste istid, Weichel Istiden, som varede fra 118.000 år siden til 11.500 år siden. Danmark var dækket af store gletsjere som kom glidende ned

fra de norske fjelde og vestpå gennem Østersøen. De sidste gletsjere dækkede landet i perioden 20.000 til 15.000 år siden. Tre gletsjere skred hen over landet i denne periode og smeltede delvist tilbage imellem fremstødende.” Nick Svendsen betragtede Naturparkens landskab som dannet af det sidste gletsjerfremstød, Bælthavsgletsjeren, og det er antageligt primært de sidste gletsjerfremstød, man skal se på.

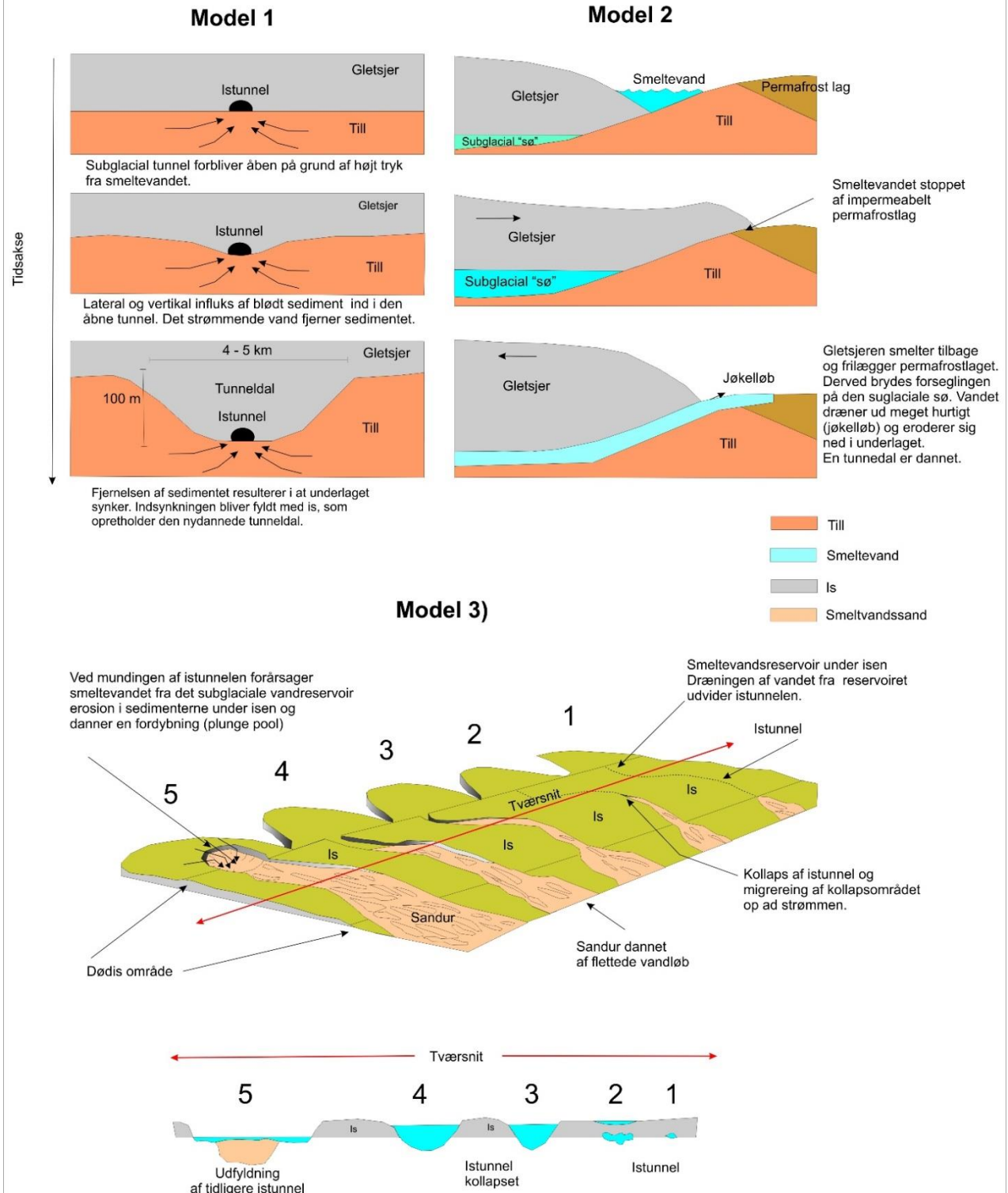
Arne V. Nielsen har imidlertid gjort opmærksom på, at landskabet ikke må ses som en samlet helhed – dvs. billedet af et landskab dannet på et bestemt tidspunkt – men at det er mange forskellige rester af en dynamisk udvikling, som kan have strakt sig over flere isfremstød med flere iskantlinjer.

Denne historie fortælles bl.a. af ledeblokkene, dvs. de sten, som er gledet med isen fra Nordens fjelde og aflejret her. De kommer meget forskellige steder fra og viser sammen med skurestriber på større sten flere isretninger. Mange større sten er blevet brugt i byggeri og til skærver, så de fleste ledeblokke er i dag småsten. De taler for isstrømme fra nordøst og sydøst. Mange er Østersø-kvartsporfyr, mens en mindre optælling i Farum Grusgrav ifølge Arne V. Nielsen viste en overvægt af svenske Dalar-blokke. Ikke alle sten er ledeblokke. Den kendte Myresten i Ganløse Eged er en såkaldt vandreblok, da man ikke kan fastslå oprindelsen af stenens gnejs, der stammer fra et ukendt sted i det skandinaviske grundfjeld.

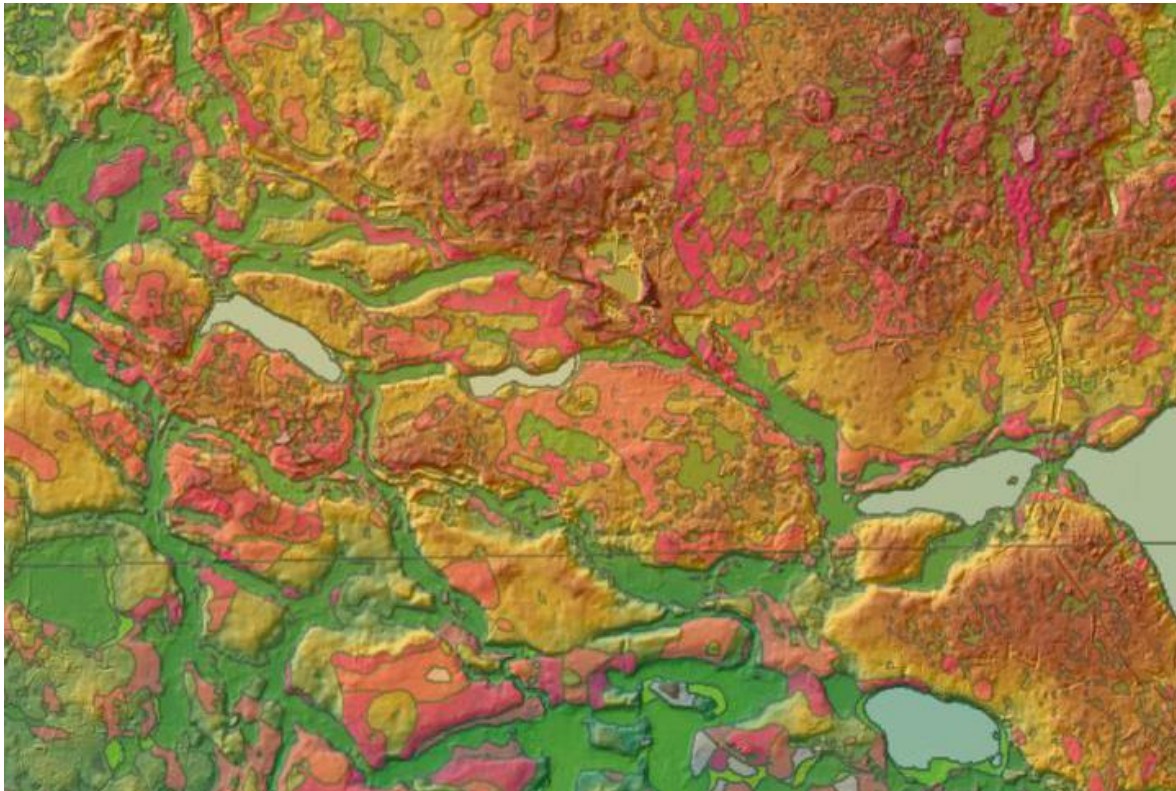

Figur 4. Svinget ved Gedevasen på Mølleåens tunneldal, som ses tydeligt nedgravet i morænefladerne i Ganløse Orned og Farum

Tunneldalsdannelsesmodeller

Figur 5. Nick Svendsens forklaring på istunneler, tunneldale og jøkelløb. Tunneldalsmodeller baseret på flere publikationer. Model 1: Istunnelen bliver holdt åben af vandtrykket. Vandet eroderer i bunden af tunnelen og fører det bløde sediment med sig, hvorved tunnelen eroderer sig ned i underlaget. Der dannes derved en erosions dal i underlaget. Model 2: Smeltevandet samler sig i subglaciale søer (eks. Lake vodstok i Antarktis). Da underlaget er frosset fast til gletsjeren kan vandet ikke trænge ud. Når trykket er stort nok vil det dog overkomme modstanden og dræne ud af søen som et jøkelløb. Model 3: Denne model kaldes også den tidstransgressive model. Først dannes en tunnel i isen. Når tunnelen er tilstrækkelig stor falder loftet ned. Vandet eroderer sig ned i underlaget. Erosionen er specielt kraftigt der hvor det kommer ud af gletsjeren, hvor der dannes en fordybning (plungepool). Kanalen bliver derefter fyldt med sand og grus. Grafik: NS.

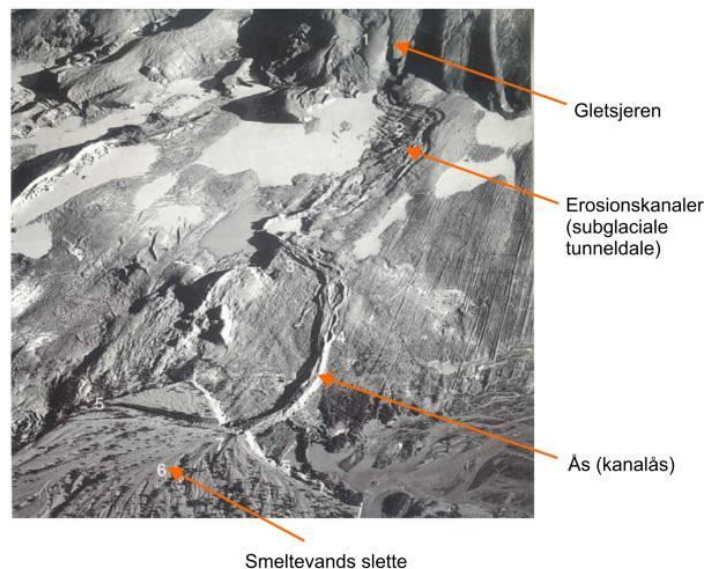

Figur 6. Jordartskort med relief for Naturparken. Rødt=Morænesand, Brunt=Moræneler og rønt=Ferskvandsaflejringer/Gytje.

Nyere teorier

De oprindelige teorier kunne give indtryk af lange og store floder inde under isen. Man ved ikke, om det var tilfældet, men det må være klart, at floderne i alt fald ikke var lige så brede som nutidens dale, da det ville kræve urealistiske vandmængder. I nutidens arktiske egne kendes sådanne tunneler ikke i meget over 20 til 30 meters bredde, men både Langåsen og Gedevasens åse er bredere, selv om man ser bort fra den udskridende fod. Teoretisk kan vandløb være bredere, da man kender den 50 kilometer brede Lake Vostok og har konstateret subglaciale floder i den forbindelse under Antarktis. Men Lake Vostok ligger langt inde under isen, hvor man ved de sidste danske gletsjere lå nær iskanten, så søerne oftere blev tømt ud. Den præcise bredde er næppe afgørende for forståelsen af princippet, da dalenes bredde kan skyldes senere skurende is eller vekslende flodløb, som det også kendes i nutidens smeltevandsdale. Medvirkende årsag til de vekslende løb kan bl.a. have været tunnelkollaps, når vandtrykket faldt ved ophøret af snesmeltningen om vinteren, så vandet måtte finde en lidt anden tunnel næste år. Det kan være skyld i de uregelmæssige og parallelle dale i Naturparken. Tunneldalene ville som hovedregel dannes vinkelret på en smeltende iskant, da vandet ville søge mod det faldende tryk, når isen blev tyndere og tyndere frem mod kanten.

Moderne eksempel på smeltevandslette, ås og tunneldal

Figur 7. Billede fra Canada der viser en gletsjer, som er smeltet tilbage. Foran ligger tunneldalskomplekset, åsen og smeltevandsletten. Eksemplet giver ingen tvivl om sammenhængen mellem gletsjeren og tunneldalene. Geologisk

Nick Svendsen viser i Figur 7 et billede af en tilbage-smeltende canadisk gletsjer med ås og parallelle tunneldale opstået ved kollaps efter hver

erosionsfase – et eksempel, som på mange måder kan minde om Naturparken i mindre målestok.

Kollaps og udtømminger kan tillige bevirke de jøkelløb, der kendes fra Island og Grønland, som Nick Svendsen bringer på bane som forklaring på en del af dalene i Naturparken. Nick Svendsen har beskrevet både tunneldalsudvikling og jøkelløb i Figur 5.

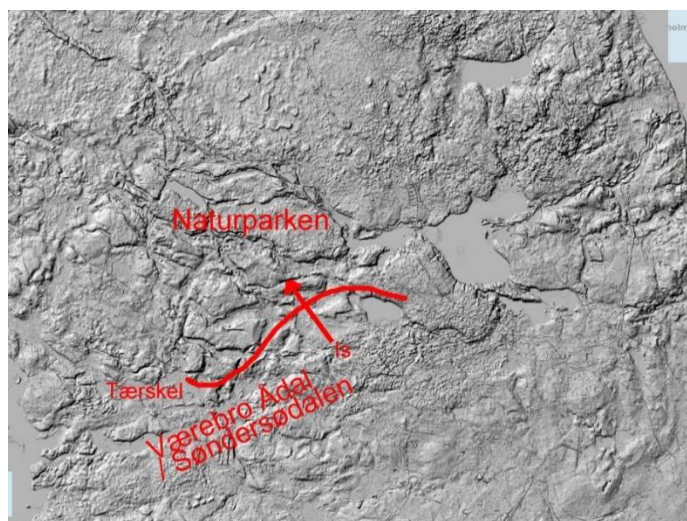
Eksempler på formationer, der kan tolkes som jøkelløb, kan være den ubeskadigede gletsjerport for enden af Mølleåens tunneldal ved Stenesknold i Jørlunde og gletsjerporten for enden af sidedalen Sækken ved Ryethøj (Figur 10). De kan være opstået som pludselige jøkelløb fra vandophobninger nær isranden – f.eks. de senere Farum Sø og Buresø. Begge steder er der nemlig en normal tunneldal nord for gletsjerportene med et sædvanligt videre forløb, som imidlertid kan have været blokeret af gletsjeren eller dødis, så jøkelløbet blev den letteste vej eller være opstået senere.

Nick Svendsens artikel er skrevet om Furesø Kommune, men han nævner den observation, at arktiske smeltevandsdale foran iskanten kan danne fletværk, som svarer til de store dales netværk i Naturparken. Skal vi bruge denne korrekte observation på Naturparken med en iskant vigende mod øst, fordrer det dog, at dalene hælder mod vest – væk fra iskanten – da området ellers fyldes op af søer, som næppe vil erodere overfladen som smeltevandslets floder. I Naturparken er der imidlertid grusåse i dalene og de lange dale hælder mod isen indtil ude bag vandskellene omkring Ganløse Eged og Slagslunde Skov. Disse hældninger kan næppe være opstået senere. Her er den traditionelle årsagsforklaring sandsynlig med et fletværk af forskellige tunneldale eller tunneldale fra forskellige isretninger i istidens sene faser.

Andre geologer har forsøgt sig med tektoniske spring, dvs. pladeforskydninger, men et netværk af dale gennem en i øvrigt jævn moræneflade forklaret ved tektoniske spring strider mod almen logik. Det kan snarere gælde nordkanten af Søndersø-dalen.

At den endelige forklaring ikke er fundet endnu ses bl.a. af, at de nye teorier er forklaret med, at længere tunneler ikke kan eksistere, da de vil kollapse. Det må imidlertid bero på en misforståelse, da isen vil ligge oven på vandet, så længe der er flydende vand tilstrækkeligt tryk under isen – dvs. at vandet står mere end 90% op i sprækkerne (pga. vægtfyldforskellen). Vandet vil være under pres og søge udad, men så længe dette vand flyder under samme tryk som isen, vil isen ligge ovenpå. De vil først kollapse, når vandstrømmen er udtømt. Det bekræftes af Mølleådalens længde, som det er vanskeligt at forklare med jøkelløb, ligesom det er bekræftet af de førnævnte floder under Antarktis.

Vandskellenes beliggenhed mod vest i dalene, de højtliggende ”gletsjerporte” og de lange krydsende dale i to forskellige retninger med åse, må være helt afgørende i forklaringen på systemet. Det har man forsømt i flere af de nyere teorier.

Figur 8. Beliggenheden af tunneldalsområdet i forhold til Søndersø-dalen. Der er ikke tilsvarende tærskel øst for søerne.

Når man leder efter årsagsforklaringer på profilerne i Naturparken, er det helt oplagte spørgsmål: Hvorfor er disse usædvanligt markante profiler koncentreret til Naturparken og Mølleådalene, som det fremgår af Figur 1 og 8? Der skete jo issmelting over hele Sjælland, men smeltevandsdalene satte sig ikke nær så markante spor andre steder, og morænen i Naturparken er ikke specielt blød. Spørgsmålet ses desværre ikke behandlet af forskningen. Her skal man huske på, at tunneldalsvand fra en tyk iskappe på grund af det høje tryk (9

atmosfærer pr. 100 m. is) eroderer væsentligt kraftigere end smeltesvandsvand. Det giver en god forklaring på forskellen i dybde, men rejser til gengæld spørgsmålet, hvorfor der så netop dannes tunneldale her?

Her falder det i øjnene, at tunneldalsområdet er parallelt med Søndersø-dalen. Denne dal er omtalt af Nick Svendsen som en stor erosionsdal i kalken under Furesø, Søndersø og Værebros Ådal. Den går igen som en sænkning i overfladeterrænet i forhold til Naturparkens høje moræneflade – især fra Søndersø og ned langs Værebros Å, hvorimod højdeforskellen er mindre østpå. Har gletsjerne, hvor de sidste kom fra sydøst, fået flere sprækker end normalt, når isen skulle passere denne 30 meters tærskel fra Lille Værløse til Veksø, så usædvanlige mængder af smeltevand i kraftige issmeltningsperioder trængte ned til bunden og dannede tunneldale lige netop her nordvest for denne tærskel? Åsene og de små afbrudte dale, der forsvinder opad – som f.eks. Almagerdalen og dens senere forlængelse ved Ganløse – harmonerer også med sådanne tunneldale eller jøkelløb – ikke med smeltevandsdale. Disse vurderinger må dog overlades til geologerne.

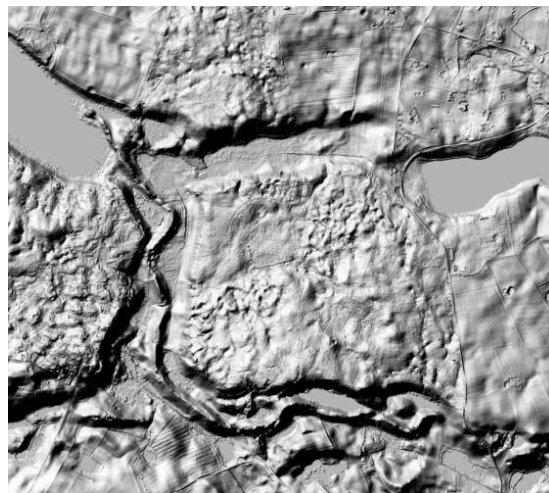
Arne V. Nielsen og Nick Svendsen har under alle omstændigheder bragt nogle nødvendige forklaringer med ind i spillet, for sandsynligvis bliver der i Naturparken brug for både jøkelløb, tunneldale og smeltevandsdale som årsagsforklaring – nogle dale var måske endda i forskellig kategori på forskellige tidspunkter.

De nye teorier ændrer principielt ikke på de grundlæggende fænomener, som er omtalt i indledningen, da forløbet af disse fænomener er gældende, ligegyldigt om vandstrømmene er korte eller lange, smalle eller brede – de gælder endda også for ”jøkelløb”. En nøjere sammenhængende redegørelse for Naturparkens mange dale eksisterer imidlertid endnu ikke – og den vil ifølge Arne V. Nielsen blive meget kompliceret.

Eksempel på fortolkning

Det spændende for publikum er, at isens og vandets kræfter spores så tydeligt, at man kan forestille sig

istidens landskab. Den nøjagtige sammenhæng må man imidlertid gisne om. Det er ”byggeklodser”, der kan opleves enkeltvis i Naturparken. Her er et gisningsforsøg for almindeligt publikum med et eksempel fra slutfasen, som giver de letteste fortolknings-eksempler, da formationerne ikke er udtværet af nyere is. På skyggefotoet (Figur 9) ses de første 2,6 kilometer af den imponerende Langåsen, som krydser på tværs i netværket mellem 3 af de øst-

Figur 9. Udsnit af Geostyrelsens skyggekort for Ganløse Eged og Langåsen.

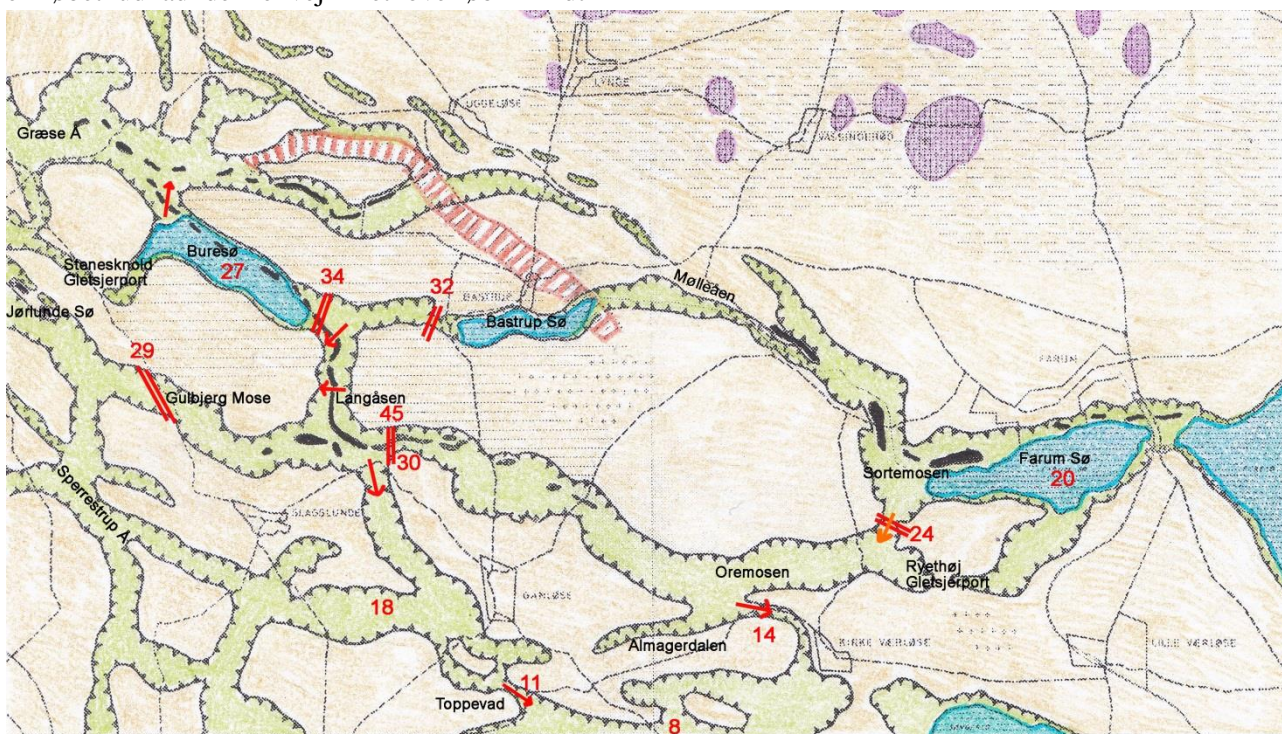
vest-gående tunneldale. Det kan næsten kun være sket under is efter dannelsen af dalsystemet, hvor de fysiske og geologiske elementer er forklaret ovenfor. Åsen har spærret for Småsøerne afløb via Græse Å, så vandet til sidst brød igennem åsen til Damvad Å. Åsen synes at fortsætte yderligere 3 kilometer ud ad Slangerups (Fig 10). Åsen gik altså ad Oremosedalen og vest om Ganløse Eged over i Mølleådalens Buresø og videre ud via Græse Ådal, hvor den ramte en åsrække fra Langsødalen. ”Formen”, som skabte åsen, er forsvundet bagefter – ”formen” var simpelthen is, som smeltede væk. Det skal bemærkes, at dannelsen af åse ikke behøver at være sket i en tunnel, som i det oprindelige eksempel ovenfor, da en vandførende sprække ofte ville have samme effekt (kanalås). Det er dog temmelig usandsynligt, at en sprække ville følge forløbet her.

De to længste dale steg jævnt mod vest med vand- skel i 28-29 meters højde ved Småsøerne og Gulbjerg Mose, og nu opstod der endda to endnu højere vand- skel ved åsen – og muligvis også andre ”vand- skel” af dødis. Det er måske i den fase, at ophobet

smeltevand foran gletsjerranden, der rykkede tilbage mod øst, brød igennem ned til Værebro Å ad Bundså og Damvad Å. Her er slugten ved Bundsbro eroderet ned til 14 meters højde i dag, men barrieren her synes oprindeligt at have været nær 25 meter. Nutidens vandstrømme og vandskel er vist med rødt på kortet. Noget lignende kan være sket i Damvad Å ved Toppevad.

To korte dalforløb i 25 meters højde ind over hovedvandskellet mellem Sortemosen og Oremosen – lavere end dalens vestlige vandskel – tyder på, at også vandet i Mølleådalen fra en eventuel sø i Sortemosen og Farum Kildeenge foran gletsjerranden er løbet ud ad denne vej – et overløb – indtil

vandstrømmen i Mølleåen vendte, fordi isen forsvandt fra Øresunds-regionen. Bundsåen og Damvad Å løber stadig i dag til Værebro Å, som var et vestvendt smeltevandsløb i Søndersø-dalen. Hele dette forløb er naturligvis en hypotese, som vil kunne anfægtes, men rekonstruktionen er forholdsvis simpel, fordi billedet er sent. Det er sværere at finde rækkefølge og system i det øvrige virvar af tunnel- og smeltevandsdale fra forskellige tider, da Naturparkens landskab som sagt ikke er et statisk billede. Alle kan forsøge sig med denne udfordring, som om ikke andet giver en anderledes måde at opleve landskabet på.

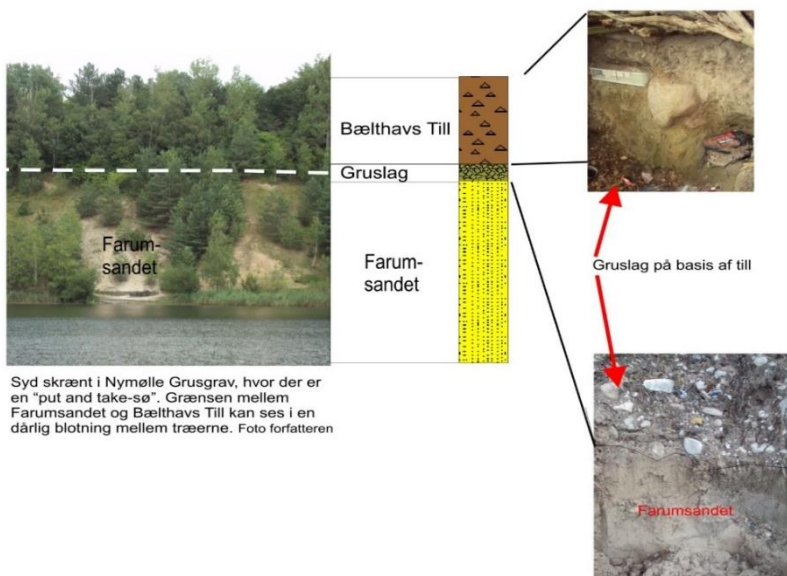
Figur 10. Naturparkens tunneldale. Åsene er markeret med sort. Den mest markante er Langåsen, som også er vist i Figur 5. Den synes dannet i isen af en vandstrøm, som løb fra Oremosen over Buresø til Græse Å, hvor den udnyttede flere parallelle dale, som var dannet tidligere. Med rødt er markeret vandskellene efter åsdannelsen og de vandstrømme, der blev følgen heraf, mens isen lå øst for Sortemosen. De gælder stadig, bortset fra det orange overløb ved Skovhavevej. Tallene er højden i dag. Fra "Naturparken mellem Farum og Slingerup", modificeret af Steen Andersen og Troels Brandt.

Råstofforekomsternes baggrund

Arne V. Nielsen og Nick Svendsen behandler flere emner i deres beskrivelse af områdets geologi – herunder undergrunden – men vi skal her koncentrere os om de fænomener, som kan ses af publikum eller har haft velkendte kulturgeografiske konsekvenser.

Arne V. Nielsen fortæller: "I Terkelskov-området vest for Farum findes i det kvartære sand- og gruslag så store mængder af løse kalkblokke, at disse tidligere gav grundlag for kalkbrydning i stor målestok (jfr. Kalkgården) og fra den tid har fået sit navn: Terkelskovkalk. Materialet er rullede, op til ½ meter store blokke af danskekalk (Saltholmskalk), som istidens gletsjere har pløjet op fra

undergrunden øst herfor.” Aflejringen er koncentreret omkring Terkelskov og videre langs åen til Klevad Eng, samt sydvest for Nymølle-grusgraven, hvor Farum Kalkværk tidligere lå. I hele området fra Hestetang til Klevad Eng er tunneldalens sider derfor ændret ved gravning.

Figur 11. Nick Svendsens illustration af Farum-sandet. Nymølle og Lyngø Grusgrav, profil. Fotoet (til venstre) af syd skrænten og profilet (i midten) er justeret så de har samme størrelse forhold. Billederne til højre er detaljer fra profilet, som er fotograferet inde mellem træerne (som vist på billedet til venstre). Till = Usorterede gletsjersedimenter. Grafik: NS.

Mellem Farum og Hillerød ligger et stort ensartet sandlag dækket af et relativt tyndt lag moræne – Farum-sandet. Nick Svendsen har foreslået det som en særlig erosionsfordybning i en tidligere fase af istiderne, der blev fyldt med smeltevandssand. Det har bl.a. resulteret i Farum Sten og Grus – de store grusgrave ved Nymølle.

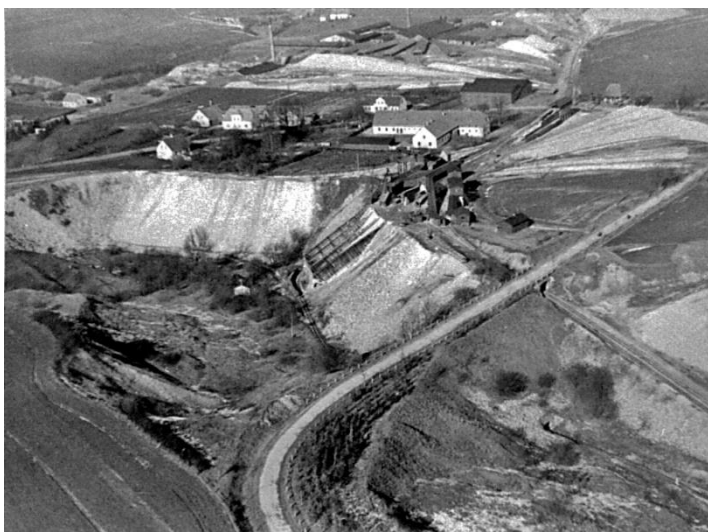
Over sandet ophører tunneldals-området i Farum Lillevang og går over i et højtliggende, fladt issøområde nord for Slangstrupvej. I smeltevandssøer i dødisen aflejredes her et meget fint ler, som senere lagde sig som ½ til 5 meter høje fladbakker oven på moræne-fladen. Disse aflejringer resulterede både i pottemager- og teglovnene i Bothelstorp fra 1300-tallet og senere i Farum, Bløvsstrød og Allerød teglværker, hvor førstnævnte lå ved siden af Farum Kalkværk, som ”Bjerget” nu ligger ovenpå. Også nord for Ganløse lå en mindre aflejring, som

blev brugt til et teglværk. Grus-, kalk og lerudvindingen har vendt op og ned på istidslandskabet i Naturparkens nordvestlige grænseområder, som bogstaveligt talt er skrællet af.

Som nævnt endte tunneldalene mange steder som søer og derefter moser, når tilgroningen blev til gytje. Naturparkens område har derfor været et vigtigt tørveområde med en stor indvinding så sent som under 2. verdenskrig. Tørven var af særdeles god kvalitet og blev solgt i København. Især i Farum nævnes tørven som en meget vigtig indtægtskilde i 1838 – måske fordi der blev lagt et ekstra lag på tørven i Sortemoen og Farum Kildeenge af mølledæmningens vandstandshævning i Farum Sø i 1370.

– o – O – o –

Dannelsen af Naturparkens spændende landskab er stadig genstand for videnskabelig debat – men det er et sted, hvor alle kan se, at isen og vandet har arbejdet med landskabsdannelsen, når man har fået lidt kendskab til baggrunden. Naturparken er således stadig interessant som uafklaret arbejdsområde for forskerne og som objekt for den anskuelserundervisning, stifterne ønskede. Det gør stadig udpegningen som Naturpark og nationalt geologisk interesseområde særdeles relevant.

Figur 12. Nymølle mellem grusgrav og teglværk i 1968. Grusgraven til venstre er siden opfyldt. Man er begyndt at lægge ”Bjerget” ind over teglværket.

Troels Brandt, februar 2015

Kilder:

Arbejdsudvalget (Sigurd Hansen m.fl.): Naturparken ved Farum Sø, 1947/1977

Arne V. Nielsen: Naturparken mellem Farum og Slangerup, 1967

Nick Svendsen: Furesøhistorien I, 2012 (også i Geologisk Nyt)

Steen Andersen: Farum Sø og landskabet omkring søen, 2014

I øvrigt tak for hjælp til Nick Svendsen, Steen Andersen og Dan Rosbjerg